

Grochowski, Leonard

"L'enseignement français de la Révolution à nos jours", P. Chevallier, B. Groperrin, J. Maillet, Paris 1968 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 14, 209-212

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

P. Chevallier, B. Grosperin, J. Maillet, *L'ENSEIGNEMENT FRANÇAIS DE LA RÉVOLUTION À NOS JOURS*, Paris 1968, ss. 244.

Podjęte we Francji po zakończeniu II wojny światowej prace nad gruntowną reformą szkolnictwa i towarzysząca im dążność do zmodernizowania i zdeokratyzowania całego systemu oświatowego wpłynęły na poszerzenie zakresu badań, w tym również na odcinku historycznym. Wyrazem tego zainteresowania jest m. in. powołanie do życia w 1962 r. przy Fakultecie Prawa i Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu w Grenoble Ośrodka Badań nad Historią Gospodarczą, Społeczną i Instytucji. Pierwszym owocem prac tej placówki naukowej w zakresie historii instytucji jest właśnie książka P. Chevalliera, B. Grosperina i J. Mailleta, wydana w 1968 r., która przedstawia dzieje nowożytnie i najnowsze szkolnictwa francuskiego, a więc począwszy od rewolucji burżuazyjnej z 1789 do 1967 r. Głównymi autorami pracy są P. Chevallier i B. Grosperin, z tym jednak zastrzeżeniem, że Chevallier oparł się w zredagowaniu pierwszej i drugiej części na tekście opracowanym pierwotnie przez J. Mailleta; wyłączne natomiast autorstwo części trzeciej należy do B. Grosperina.

Trzyczęściowy układ książki wprowadza omówienie historii szkolnictwa francuskiego czasów nowożytnych i najnowszych w następujących etapach: „od 1789 do 1848”, „od 1848 do 1940” i „od 1940 do 1967”. Bardziej szczegółową periodyzację tego problemu uwydatniono w kolejnych rozdziałach pierwszej i drugiej części, które przedstawiają dzieje

szkolnictwa w sześciu okresach, a mianowicie rewolucji (1789—1799), Konsulatu i Cesarstwa (1800—1814), Restauracji (1815—1830), Monarchii lipcowej (1830—1848), II Republiki i II Cesarstwa (1848—1870) oraz III Republiki (1870—1940) z wyodrębnionymi podokresami, których cezury stanowią lata: 1879 i 1905. Ostatni etap potraktowany został jako zamknięta całość mieszcząca się w ramach IV Republiki i początkowego dziesięciolecia V Republiki (1940—1967).

Główny problem pracy stanowią zagadnienia organizacyjno-ustrojowe dotyczące rozwoju stopni nauczania, instytucji szkolnych i oświatowo-wychowawczych oraz administracji szkolnej. Autorzy uwypuklili je na podstawie projektów oraz aktów prawnych wydawanych przez kolejne rządy i ministrów oświaty, przy równoczesnym przedstawieniu dyskusji i walk, jakie toczyły się pomiędzy burżuazją a reakcją feudalno-klerykałną z jednej strony i siłami postępowymi z drugiej. Szeroko zostały omówione sprawy stosunku Kościoła katolickiego do szkoły i jego dążenia do odzyskania wpływu na tym terenie, utraconego w dobie rewolucji. Dużo też miejsca poświęcono sprawie szkolnictwa prywatnego, które stanowi po dziś dzień ważny problem systemu oświatowego Francji. Zainteresowany jest nim również Kościół, który utrzymuje znaczną ilość szkół prywatnych wszystkich szczebli.

Przedstawiając etapy rozwoju systemu nauczania oraz instytucji szkolnych

i oświatowych, autorzy podają dużo informacji na temat historii poszczególnych szkół i zakładów wychowawczych, przytaczają dane statystyczne dotyczące ilości uczniów i szkół oraz wydatków budżetowych państwa. Informują też o sytuacji prawnej i materialnej personelu nauczającego. Ponadto Groperrin, autor trzeciej części książki, traktującej o najnowszych dziejach szkolnictwa, przedstawił szerzej w ramach odrębnych podrozdziałów niektóre ważne problemy, jak wyposażenie szkół, rekrutacja nauczycieli, zagadnienie demokratyzacji systemu szkolnego, rozwój metod nauczania. Oddzielny rozdział poświęcił stosunkowi państwa do szkolnictwa prywatnego.

Zawężony zakres pracy do problematyki organizacyjno-ustrojowej szkolnictwa może jedynie w pewnym stopniu usprawiedliwić autorów przed zarzutem pominięcia przejawów francuskiej myśli pedagogicznej, która niewątpliwie oddziaływała inspirująco na opracowywanie projektów, przebieg dyskusji nad nimi oraz wydawane akty normatywne. Chodzi przede wszystkim o poglądy wychowawcze francuskich socjalistów utopijnych. Nie można jednak usprawiedliwić autora części drugiej, Chevalliera, z powodu pominięcia projektów H. Carnota z lat 1848—1849, które miały charakter postępowy i nowatorski. Podobną ocenę należy zastosować wobec przemilczenia działalności oświatowej Komuny Paryskiej z 1871 r., która mimo krótkotrwałego okresu istnienia wprowadziła po raz pierwszy w życie postępowe idee pedagogiczne naukowego socjalizmu.

Pierwsza część pracy omawia przełomowe znaczenie rewolucji burżuazyjnej, która stworzyła podstawy nowożytnego systemu szkolnictwa we Francji. Złożyły się na nie — szeroko przedstawione przez autora — postępowe projekty działaczy rewolucyjnych (Mirabeau i Talleyranda, Condorceta, Sieyès, Daunou i Lakanala oraz Lepeletiera) i ustawy, które

mimo że nie zostały w całości zrealizowane, zapoczątkowały jednak nową epokę w dziejach oświaty francuskiej. Zlikwidowały bowiem monopol Kościoła w dziedzinie oświaty i szkolnictwa, poddając ją pod kontrolę państwa. Zapoczątkowały powszechne i bezpłatne nauczanie na stopniu elementarnym, wprowadziły nowe programy kształcenia dostosowane w większym stopniu do rosnących wymogów ekonomiczno-społecznych, zainicjowały wreszcie proces laicyzacji szkolnictwa.

Omawiając okres Restauracji autor uwypuklił walki toczące się wokół systemu szkolnego, w szczególności starania Kościoła o odzyskanie decydującego wpływu w szkolnictwie. Przedstawił również rozwój szkolnictwa opartego na systemie wzajemnego nauczania, popieranego przez ugrupowania postępowe, oraz przez Towarzystwo Oświaty Elementarnej, które z powodzeniem rywalizowało ze szkołami prowadzonymi pod egidą Kościoła. Wreszcie autor omówił znaczenie reform Guizota z 1833 r., które na nowo sankcjonowały nadrzędną rolę państwa w szkolnictwie i akcentowały potrzebę posiadania przez nauczycieli szerszych kwalifikacji pedagogicznych; ponadto uwydatnił dalszy rozwój szkolnictwa początkowego oraz zaczątki wychowania przedszkolnego i szkolnictwa dla dorosłych.

Druga część pracy omawia dwa okresy. Autor, przedstawiając dzieje II Republiki i II Cesarstwa, poświęca wiele uwagi prawu Falloux z 1850 r., które oznaczało cofnięcie systemu szkolnego Francji na pozycje wsteczne i klerykalne. Uwydatnił wreszcie autor narastanie idei szkoły obowiązkowej, bezpłatnej i świeckiej, którą ze względu na potrzeby ekonomiczne lansowali liberałowie i republikanie z min. V. Duruyem na czele. Jego zabiegi przygotowywały teren do późniejszych gruntownych reform całego systemu szkolnego.

Drugi okres podzielony został na trzy etapy: przygotowań do reform (1870—

1879), „rewolucji szkolnej: wielkich reform” (1879—1905) i poszerzania ich zakresu (1905—1940). Rzecznikami i wykonawcami tych przemian byli republikańscy, którzy po r. 1871 w dalszym ciągu akcentowali potrzebę zmodernizowania systemu nauczania. Po objęciu rządów w 1879 r. zainicjowali okres wielkich reform, których duszą i wykonawcą, zwłaszcza na odcinku szkolnictwa elementarnego, był minister oświaty Jules Ferry. Rzucono wtedy podwaliny pod budowę nowoczesnego systemu szkolnego we Francji.

Autor szeroko omówił kolejno przeprowadzane wówczas reformy, w wyniku których wyeliminowano definitywnie przedstawicieli kultu z Wyższej Rady Oświaty Publicznej (1879), przyznano państwu wyłączne prawo zakładania uniwersytetów i nadawania stopni naukowych (1880). Na szczeblu szkoły elementarnej wprowadzono bezpłatne (1881), obowiązkowe od 6 do 13 roku życia, i świeckie nauczanie (28 III 1882) oraz zlaicyzowano całkowicie personel nauczycielski (1886). Przedszkola otrzymały nową podstawę organizacyjną: zostały powiązane ze szkołą elementarną jako „zakłady początkowego wychowania” (1886—1887). Za rządów Ferry’ego nastąpiły również poważne zmiany na terenie szkolnictwa średniego: zrównano w programach licea i kolegia żeńskie z męskimi (1881), zapoczątkowano modernizację liceów klasycznych przez wprowadzenie w szerszym zakresie języków nowożytnych i przedmiotów ścisłych. Szkolnictwo zawodowe otrzymało także nowe podstawy organizacyjne, dzięki którym powstawały różnego rodzaju szkoły zawodowe oraz kolegia techniczne, które następnie przekształcono w szkoły średnie, zwane „modernes”, i zrównano je z liceami klasycznymi. Wreszcie zreformowano też szkolnictwo wyższe. Po reorganizacji fakultetów (1885) nastąpiło połączenie ich w uniwersytety (1895), do określenia jako renowację tej instytucji. Na bazie zaś

wzrastających potrzeb ekonomicznych i naukowych zaczęto zakładać instytuty, a celem upowszechnienia oświaty wśród dorosłych pojawiły się pod koniec XIX w. towarzystwa uniwersytetów powszechnych.

Omawiając trzeci etap rozwoju szkolnictwa doby III Republiki, autor uwykułił nową ofensywę antylaicką, powstałą w wyniku wprowadzenia w 1905 r. rozdziału Kościoła od państwa, a następnie przedstawił narastający od początków XX w. ruch zrzeszeń nauczycielskich. Specjalną uwagę poświęcił sprawie demokratycznego programu oświatowego „Towarzyszy Nowego Uniwersytetu” z lat 1914—1918, którzy postulowali wprowadzenie jednolitego systemu szkolnego.

Szerzej natomiast, zresztą słusznie, przedstawił autor rozwój szkolnictwa okresu międzywojennego. Trafnie ocenił reformy przeprowadzone w okresie Frontu Ludowego przez min. J. Zaya w latach 1936—1937, a mianowicie przedłużenie obowiązku szkolnego do 14 roku życia, oraz próby ujednoczenia systemu szkolnego przez pierwsze zniesienie barier pomiędzy szkołą początkową a średnią. Dokonało się to w wyniku likwidacji klas stopnia elementarnego istniejących przy liceach oraz przez formalne uznanie szkolnictwa początkowego jako pierwszy stopień nauczania. W szkolnictwie średnim nastąpiła dalsza modernizacja programów nauczania (1925), wprowadzano stopniowo bezpłatność kształcenia (1930—1933) oraz podejmowano dalsze próby w kierunku szerszego udostępnienia liceów i kolegiów absolwentom szkół początkowych i zawodowych (1937—1938). Wiele uwagi poświęcił autor szkolnictwu technicznemu, na terenie którego nastąpiły najpoważniejsze w tym okresie przemiany. Zapoczątkowały je przepisy prawa Astier z 1919 r., które zobowiązywały rodziców i pracodawców do obowiązkowego dokształcania młodzieży pracującej od 14 do 18 lat. Powstawały wtedy różnego ty-

pu szkoły i kursy, które przygotowywały głównie kwalifikowanych pracowników. Stworzono im też możliwość kontynuowania nauki w technicznych szkołach średnich i wyższych. W podsumowaniu jednak autor stwierdził, iż starania zmierzające w okresie międzywojennym do wprowadzenia systemu szkoły jednolitej oraz zdemokratyzowania szkolnictwa wyższego okazały się w praktyce utopią.

Wreszcie część trzecia pracy przedstawia rozwój szkolnictwa francuskiego w okresie powojennym sięgającym do 1967 r. B. Grosperin ujmuje ten problem w trzech płaszczyznach. Przedstawia zagadnienie prawdziwej ekspansji współczesnego szkolnictwa, wskazuje przyczyny tego zjawiska, a mianowicie powojenny wyż demograficzny oraz ewolucja ekonomiczna i społeczna, które spowodowały wzrost roli wykształcenia. Omówił następnie niektóre aspekty stosunku państwa do szkolnictwa, jak np. wysokość budżetu oświatowego oraz problem rekrutacji nauczycieli. Wreszcie uwypuklił niezwykle ciekawy problem demokratyzacji systemu szkolnego. Zagadnienie to podsumował stwierdzeniem, iż nierówność społeczna utrzymuje się nadal, a jej źródło tkwi w opóźnionej dojrzałości intelektualnej dzieci klas niższych oraz w oporze ich rodziców wobec wydłużania okresu kształcenia. Wyjaśniając ten ważny problem, autor nie zwrócił uwagi na istotne przyczyny, które tkwią w sferze społeczno-ekonomicznej i ustrojowej.

Sporo miejsca poświęcił autor powojennym reformom szkolnym. Szczegóło-

wo przedstawił plan reformy P. Langevina i H. Wallona z lat 1944—1947. Następnie szeroko omówił najnowsze reformy zapoczątkowane ustawą z 1959 r., która przedłużyła obowiązek szkolny do lat 10 (6—16 roku życia) i wpłynęła decydująco na kształt szkolnictwa średniego. Od dekretu z 1963 r. szkoły średnie w swym pierwszym cyklu, nazwane „kolegiami nauczania średniego”, przejęły funkcje klas wyższych szkoły elementarnej i stanowią instytucję kształcenia powszechnego i obowiązkowego (od 11 do 15 lub 16 roku życia). Przemiany objęły również szkolnictwo wyższe, które od reformy z 1966 r. wyrażają się w reorganizacji fakultetów na 3 cykle studiów oraz w powołaniu dla wzrastających potrzeb współczesnej ekonomiki nowej instytucji p.n. uniwersyteckich instytutów technologii, w których studia trwają 2 lata. Ponadto autor przedstawił obecną strukturę centralnych organów administracji oświatowej oraz omówił niektóre problemy pedagogiczne, jak np. rozwój eksperymentów.

Trzecie zagadnienie dotyczy stosunku państwa do szkolnictwa prywatnego. Prawa Marie i Barangé z 1951 r. oraz prawo Debré z 1959 r. wskazują na tendencje państwa zmierzające do stopniowej integracji szkolnictwa prywatnego i publicznego. Proces ten nie został jeszcze zakończony.

Omówiona publikacja stanowi kompendium wiedzy o rozwoju nowoczesnego i najnowszego systemu szkolnego Francji.

Leonard Grochowski

Maria Wawrykowa, *RUCH STUDENCKI W NIEMCZECH 1815—1825*,
Warszawa 1969, PWN, ss. 410.

W pierwszej ćwierci XIX w. uniwersytety niemieckie, liczne i doskonale postawione pod względem naukowym i dydaktycznym, ściągały młodzież z całej Europy. Urządzenia uniwersytetów

niemieckich stały się wzorem dla wielu europejskich uczelni, w tym także i dla uczelni polskich. Związki Polaków z uniwersytetami niemieckimi były tym silniejsze, że ziemię polską zagarniętą